

FIRDUS DŽINIĆ, Beograd

SAMOUPRAVNO JAVNO MNENJE

I

DELEGATSKI SISTEM ODLUČIVANJA

Kao što je načelo reprezentacije u suštini vezano za građansku javnost i buržoasku demokratiju, u istom su odnosu bitne povezanosti i uslovljenosti socijalističko samoupravljanje i načelo delegacije. Novi institucionalni okviri političkog života i odlučivanja uspostavljeni poslednjim ustavnim promenama već su duže vremena predstavljali istorijsku nužnost. Naime, mnogi znaci razvojne krize našeg društva upozoravali su baš na krizu institucionalne nadgradnje — koja više nije bila u stanju da optimalno ostvaruje svoju funkciju, naročito u razrešavanju protivrečnosti čiji je izvor u društvenoj osnovi (proizvodnji i reprodukciji). Osnovni razlog nastajanja opisane situacije sadržan je, po našem mišljenju, u činjenici da institucionalna struktura uopšte, a posebno način odlučivanja, nisu više bili u skladu sa realnom konfiguracijom interesa u društvu — koja je, kao takva, faktički bila legitimizirana. Samoupravni status subjekata privređivanja (kao i nosilaca većine ostalih društvenih delatnosti) učinio je legitimnim veoma različite interese. Njihovo stihijno usklađivanje u normalnim privrednim i društvenim uslovima obuhvatalo je veći deo socijalnog prostora, pa se društvena reprodukcija mogla neometano odvijati. Međutim, poslednjih godina niz spoljnih faktora (međunarodne privredne i političke krize) znatno je otežao normalnu reprodukciju i razvoj našeg društva, a tome su doprinele i neke unutrašnje strukturalne promene. Posebno treba imati u vidu i konstantan pritisak koji (sa nejednakim intenzitetom) vrši samoupravljanje kao osnovni društveni odnos na neprimernu institucionalnu nadgradnju, zasnovanu na načelu reprezentacije. Veliki broj štrajkova dokaz je ove neusklađenosti, odnosno nesposobnosti takve nadgradnje da apsorbuje i realizuje interese radničke klase. Izmene u nadgradnji započete 1953. i nastavljene kasnijih godina (uvođenje veća proizvođača, itd.) mogu se smatrati samo nužnim etapama u readaptaciji nadgradnje, kojima su samo stvoreni uslovi za njenu temeljitu rekonstrukciju. Na potrebu takve rekonstrukcije dramatično su upozorila kretanja sedamdesetih godina. Na primer, realizacija principa federalizma morala se premetiti u tzv. međurepubličke komitete, dok Savezna skupština nije mogla ostva-

rivati svoju Ustavom utvrđenu ulogu, rukovodstva SKJ morala su se direktno angažovati na usklađivanju protivrečnih interesa i uspostavljanju nužne društvene discipline, itd. Da bi kriza bila prevaziđena, gotovo ceo sistem morao je biti pomeren iz svojih institucionalnih okvira i dejstvom Saveza komunista održavan u stanju ekvilibrijuma dok se ne uspostave i zažive njegovi novi okviri.

Prema tome, uspostavljanje sistema društvenog odlučivanja zasnovanog na principu delegiranja posledica je objektivnih društvenih promena i potreba, pa predstavlja istorijsku nužnost. Ne treba, međutim, posebno dokazivati da institucionalne promene koje su nedavno izvršene ne čine dovoljan odgovor i definitivni izlaz iz opisane društvene situacije. Ispunjavanje novog institucionalnog okvira odgovarajućom sadržinom predstavlja proces čiji će tok zavistiti od mnogih objektivnih i subjektivnih faktora. Revitalizacija Saveza komunista (koja je postignuta začuđujuće brzo) može mnogo doprineti (naravno u početnoj fazi) nesmetanom odvijanju ovog procesa. Ostajući i dalje i postajući sve više glavni integrativni i poprečno presecajući faktor društvenog života, Savez komunista mora nastojati da što pre stvori situaciju u kojoj će delegatski sistem funkcionisati na način koji obezbeđuje ostvarivanje onih interesa koji su u svakom konkretnom slučaju najbliži interesu progressa društva. Na sadašnjem stepenu razvoja našeg društva to su, neosporno, ekonomski i politički interesi radničke klase, jer je izvesno favorizovanje interesa srednje klase u prethodnoj fazi i dovelo do stagnacije i zaoštavanja protivrečnosti u društvu (socijalne razlike, nepovoljan stav Saveza komunista, i druge pojave ilustruju takvu situaciju). Može se, svakako, očekivati da će radnički delegati (sada prisutni na svim nivoima odlučivanja) uz sadašnju ideološku i političku podršku Saveza komunista u dovoljnoj meri artikulirati interese svoje klase i uspevati u njihovoj realizaciji. Međutim, ostaje i dalje otvoren problem prisustva i ostvarivanja interesa drugih društvenih klasa i slojeva. Poseban značaj imaju interesi seljačke klase. Naime, zbog objektivne ekonomske situacije u svetu i u nas (nestašica hrane i sirovina) i tendencija daljeg njenog zaoštavanja (sa odgovarajućim ekonomskim, socijalnim i političkim posledicama) interesi seljaštva moraju biti prisutni i uvažavani u znatno većoj meri nego ranije. Kod nas još i posebno zbog odliva radne snage sa sela (spoljne i unutrašnje migracije). Treba još dodati da će upravljački i drugi slojevi van dveju pomenutih klasa (zahvaljujući svom stečenom položaju i našoj nedovoljnoj razvijenosti) još dugo biti u situaciji da u nesrazmernoj meri u odlučivanju plasiraju svoje interese. Prema tome, konfiguracija interesa na socijalnoj pozornici ostaje i dalje veoma složena i u mnogo slučajeva protivrečna. Bitno je, međutim, da će je delegatski sistem učiniti i vidljivom. To je već, samo po sebi, značajan napredak. U situaciji kada je konfiguracija interesa vidljiva, problem odlučivanja rešava se na dva načina: ili se favorizuje jedan interes i na njemu zasniva odlučivanje, ili se traži rezultanta suprotnih interesa — koja posebne interese delimično zadovoljava. Od delegatskog sistema bi se mogla očekivati oba tipa odluka. S obzirom da je favorizovanje interesa radničke klase ideološki i programski cilj našeg društva na sadašnjoj etapi njegovog razvoja, a i (kao što smo videli) uslov prevazilaženja ranijeg stanja koje je favorizovalo srednje slojeve, strategijske društvene odluke (raspodela društvene

nog proizvoda, prioritetni pravci privrednog razvoja, poreska politika, itd.) moraju se svesno i javno zasnivati i obrazlagati tim interesima. Samoupravno javno mnjenje, budući obavešteno, kompetentno i odgovorno, moći će razumeti i prihvatiti takve odluke. U isto vreme, niz odluka će se zasnivati na rezultatima, odnosno kompromisu između različitih, u većoj ili manjoj meri suprotnih interesa. Takve odluke bi morale polaziti od stanja, očekivanja i opšteg raspoloženja samoupravnog javnog mnjenja. To javno mnjenje, naime, već predstavlja onu rezultantu u sferi svesti koja nastaje na osnovu procesa socijalnih interakcija koji se odvijaju povodom svih društveno relevantnih pitanja — zbog čega predstavlja prirodan i optimalan referentni okvir za odlučivanje. Možemo, dakle, zaključiti da u oba tipa odlučivanja u okviru delegatskog sistema samoupravno javno mnjenje predstavlja relevantnu orijentacionu tačku. U prvom slučaju ga treba obavestiti i animirati, u drugom u potpunosti respektovati. Zbog čega se samoupravnom javnom mnjenju dodeljuje ovakav značaj i uloga? Zbog socijalne činjenice da u samoupravnom društvu svi aktivni građani predstavljaju potencijalne aktere odlučivanja (na proizvodnoj ili teritorijalnoj osnovi), i da se praktično najvažnije odluke donose na bazičnom nivou društvenog organizovanja — pri čemu, najčešće, orijentaciju u odlučivanju predstavlja stanje javnog mnjenja. U uslovima delegatskog sistema akcioni potencijal samoupravnog javnog mnjenja posebno narasta, jer se otvaraju kanali direktnog (preko delegata) uticanja na odlučivanje od osnove do vrha društvene piramide. Propusna moć i karakter tih kanala kvalitativno su različiti u odnosu na druge tipove socijalne organizacije. Naravno, sve ovo predstavlja ideološko normativnu projekciju, čije oživotvorenje zavisi od mnogih objektivnih i subjektivnih faktora. Ono, međutim, što se već sada može tvrditi jeste da delegatski sistem pruža šansu za takav spoj i odnos javnog mnjenja i procesa odlučivanja koji bi obezbedio ne samo veći stepen samoupravne demokratičnosti našeg društva, nego i njegov stabilniji i efikasniji razvoj u narednim godinama.

Prvoćna je da jedan tako važnani društveni dokaz, kao što je komunistički sistem, nije mogao proći bez razmatranja. Kako od strane njegovih učesnika, tako i nezavisnih naučnika. Njihovim najvažnijim predstavnicima i praktičnim aktima Komuna, interpetirajući i objašnjavajući je, isticali su kao najvažniji kontrastivni i subalternativni Komuna odnosa između discipline i revolucionarnog razvoja. Isti naučnici su izražavali, gledajući na Komunu u dubini svojih zbirki, da ne razmatrali su i isticali principe i pravila opština i spontaneosti, dokazujući, ali i predlažući Komuna blazirajući na praksu. Održavajući od svojih izdavanja u zavisnosti i spontaneosti, M. Bakunin je isticao da je pristaša Komuna, jer je svega, zato što je ona bila najviše, jasno izražena negativna država? Analizirajući svjetovnu Komunu najviše je izrazila Komuna stavom da je komunistički društvo Komuna pristihi put komunističko jedna bitna analitički pristup.

I po izboru, i po značaju i po organizaciji, ističući je Komuna udariti temeljne novosti, potrebne budućnosti i svakom privredni, pravni i istovremeno Kana i Komuna je u okviru njegove misli, ne budićne razmatranje oblika i

1. Komunistički sistem u Francuskoj, s. 118-119; K. Marx — F. Engels: "Manifesto Komuna (1848)", Beograd, IZM, 1971, str. 98.
 2. Vidi — M. Bakunin: "Istovremeno i istovremeno", Komuna, 1913.
 3. Vidi — F. A. Kropotkin: "Istovremeno i istovremeno", Paris

RADULE KNEŽEVIC

MARXOVO UČENJE O KOMUNI

Suvremeno se društvo, još uvijek, nalazi u okvirima i obrisima građanskog, tj. klasnog i antagonističkog svijeta, pa je svaki korak k izlasku iz toga svijeta značajan i velik, a pogotovu je velik korak što ga je učinila Pariška komuna. Kao »politički oblik pod kojim se moglo izvršiti ekonomsko oslobođenje rada«¹, Pariška je komuna udarila temelje nastajanju novoga svijeta: svijeta rada — slobode. Zato u aktualitetu suvremenosti naše vraćanje ideji i zbilji Pariške komune nije traženje identiteta, uzora ili potvrđivanja, nego razmatranje metodološke i revolucionarne orijentacije u ideji i praksi socijalističkog preobražaja suvremenog društva. Vraćanje prošlosti jest, dakle, razgovor o sadašnjosti i budućnosti o ishodištima, kriterijima, okvirima i pravcima.

I.

Prirodno je da jedan tako znamenit historijski događaj, kao što je Pariška komuna, nije mogao proći bez svojatanja, kako od strane njezinih sudionika tako i njezinih suvremenika. Blankisti, najvažniji predstavnici i praktični akteri Komune, interpetirajući i ocjenjujući je, isticali su kao najvažnije centralizam i autoritativnost Komune, odnosno klasnu disciplinu i revolucionarnu svrshodnost. Nasuprot njima, prudonisti, gledajući na Komunu u duhu svojih shvaćanja, naglašivali su i isticali principe i praksu apolitizma i spontanosti, objašnjavajući propast Komune blankističkim jakobinstvom. Polazeći od svojih shvaćanja o antietatizmu i spontanosti, M. Bakunjin je isticao da je pristaša Komune, prije svega, zato što je ona bila smjela, jasno izražena negacija države.² Anarhističko svojatanje Komune najbolje je izrazio Kropotkin stavom da je proklamirajući Komunu pariški puk proklamirao jedan bitno anarhistički princip.³

I po idejama, i po snagama, i po organizaciji Pariška je komuna udarila temelje novom poretku budućnosti i snažno privukla pozornost i interes Karla Marxa i potaknula ga, u okviru njegove misli, na daljnje naznačivanje oblika i

¹ Karl Marx: *Građanski rat u Francuskoj*, u knjizi K. Marx — F. Engels: *Pariška komuna* (izbor), Beograd, IMRP, 1971, str. 98.

² Vidi — M. Bakunjin: *Pariška komuna i ideja države*, Sarajevo, 1913.

³ Vidi — P. A. Kropotkine: *Paroles d'un révolté*, Paris.

načina konstituiranja tog novog svijeta — na prikaz političkog oblika »ekonom-ske emancipacije rada«. Jer, Pariški su komunari počeli rješavati problem pred kojim je Marx zastao — problem političkog oblika vlasti proletarijata. U djelu *Osamnaesti brumaire Luisa Bonaparte*a Marx je došao do zaključka da proletarijat treba razbiti stari državni aparat, ali sve do Komune on nije imao jasnu sliku o tom novom političkom obliku.⁴

Marx je u analizi Pariške komune naglašivao one elemente i stajališta koja su zajednička i Komuni i njegovim gledištima, tj. revolucionarnom pokretu radničke klase, ocjenjujući djelo Komune po njezinim praktično-revolucionarnim mjerama i gledajući na Komunu kao na revolucionarni pokret, odnosno revolucionarnu orijentaciju i inspiraciju. U tom jedinstvu teorije i prakse, ideje i zbilje revolucije, nastaje Marxovo učenje o komuni.

II.

Ne anticipirajući novi svijet dogmatski, nego pomoću kritike staroga,⁵ Marx još na početku svojeg istraživanja dolazi do zaključka da predmeti koji čine glavni interes jesu »pravo, religija a zatim politika«⁶, jer »kao što je religija sadržaj čovjekovih teorijskih borbi, tako je politika sadržaj njegovih praktičnih borbi«.⁷ Nešto kasnije naglasak je u njegovoj orijentaciji: pošto je završena kritika religije (svijet onostrane iluzije), mora se razviti kritika politike (svijet ovostrane iluzije⁸).

Kritika Hegelove filozofije državnog prava ima pokazati da država nije i ne može biti sfera zbiljske slobode, nego je ona, upravo obratno, njezina apstrakcija.

Spoznajući bit, poziciju i značenje građanskog društva, Marx ujedno sagledava dualizam građanskog totaliteta: politička zajednica — građansko društvo. Rascjep samog građanskog društva (ličnost — klasa) proizvodi razliku između privatnog i socijalnog, zbiljskog i iluzornog, individualnog i općeg itd. Država je zbog toga iluzorna zajednica — sveopći egoizam materijalnih odnosa društva ni ona ne mijenja — otuđenje je očuvano. Otuđenje je očuvano jer je to društvo društveno otuđenog rada, otuđenog čovjeka i otuđene zajednice. Politička revolucija jest revolucija građanskog društva⁹ jer je ona oslobađanje građanskog društva od svih političkih zapreka, a država je politička organizacija društva koja osigurava univerzalnu vladavinu privatnog vlasništva, s jedne stra-

⁴ Aprila 1871. u *Pismu Kugelmanu* Marx je pisao — »Ako pogledaš posljednju glavu moga *Osamnaestog brumaire*a, vidjet ćeš da kažem da se slijedeći pokušaj francuske revolucije neće više, kao dosad, sastojati u tome da se birokratsko-vojna mašina prenese iz jednih ruku u druge, nego da se razvije...« (K. Marx: *L. Kugelmanu*, u K. Marx — F. Engels: *Pariska komuna*, Beograd, IMRP, 1971. str. 317.)

⁵ K. Marx: *Pisma Rugeu iz 1843.*, u K. Marx — F. Engels: *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb, 1967, str. 51.

⁶ *Ibid.*, str. 51.

⁷ *Ibid.*, str. 52.

⁸ K. Marx: *Prilog kritici Hegelove filozofije prava*, u K. Marx — F. Engels: *Rani radovi*, Zagreb, Naprijed, 1967.

⁹ K. Marx: *Prilog jevrejskom pitanju*, u *Rani radovi*, cit. izd., str. 78.

ne, i slučajnu egzistenciju otuđenog čovjeka, s druge strane. Politička demokracija jest, dakle, konstitucija i osiguranje apsolutizma privatnog vlasništva.

Marx je, dakle, analizom dijalektičkog procesa rada pokazao da politička emancipacija uspostavlja čovjeka kao privatnog vlasnika svoga rada, i biće koje je jedino utemeljeno u svom radu. Unatoč tome, nova zajednica — tržište — konstituira se kao moć kojom čovjek ne može vladati. Iz toga, za Marxa, proizlazi povezanost općenitosti apstraktnog rada i općenitosti države, i utemeljenost države na principima strukturiranja odnosa u sferi materijalne proizvodnje, i pored odvojenosti države od društva, što je samo dosljedan izraz odnosa moći u društvu.

Prevladavanje rascjepa u totalitetu čovjekova opstanka: podvojenosti građanskog društva i političke države, za Marxa je prva pretpostavka ljudske emancipacije.

Ali, ljudska emancipacija moguća je tek kad čovjek u svom zbiljskom životu bude postavljen kao generičko biće. Uspostavljanje čovjeka kao generičkog bića u njegovu zbiljskom životu, u individualnom radu — u sferi građanskog društva — znači prije svega ukidanje podvojenosti tih sfera, ali i ukidanje političke države i građanskog društva kao posebnih sfera. Uvjet toga jest ukidanje prava privatnog vlasništva kao i svih načela strukturiranja odnosa u građanskom društvu.¹⁰

Kako političku državu tako i filozofiju, kao izraze apstraktne svijesti o čovjeku kao biću zajednice, treba negirati zalažući se za njihovo ozbiljenje.

Budući da je, za Marxa, politička emancipacija posljednji oblik emancipacije čovjeka unutar dosadašnjeg svjetskog poretka, praktična je promjena moguća jedino novom revolucijom.

Subjekt te totalne revolucije Marx vidi »u formiranju jedne klase vezane radikalnim lancima, klase građanskog društva koja nije klasa građanskog društva, staleža koji je raspad svih staleža, sfere koja posjeduje univerzalni karakter svojim univerzalnim patnjama i koja ne traži nikakvo posebno pravo, jer joj nije učinjena nikakva posebna nepravda, nego nepravda uopće, koja se više ne može pozivati na historijsko, nego samo na čovječansko pravo, koja se ne nalazi u jednostranoj suprotnosti prema posljedicama njemačkog društvenog uređenja, nego u svestranoj suprotnosti prema pretpostavkama toga uređenja, napokon, jedna sfera koja se ne može emancipirati a da se ne emancipira od svih ostalih sfera društva i da time ne emancipira sve ostale sfere društva, koja je jednom riječi potpuni gubitak čovjeka, koja dakle može sebe zadobiti samo potpunim ponovnim zadobivanjem čovjeka. Ovo raspadanje društva u obliku posebnog staleža jest proletarijat.«¹¹

Proletarijat, objavljujući raspadanje dosadašnjeg svjetskog poretka, izražava u isto vrijeme tajnu vlastitog postojanja. »Kad proletarijat zahtijeva negaciju privatnog vlasništva, tada on uzdiže samo kao princip društva ono što je dru-

¹⁰ Vidi: Ivan Prpić: *Kritika pojma države u teoriji Karla Marxa do godine 1845*. Doktorska disertacija, Zagreb, 1972), Biblioteka Fakulteta političkih nauka, Zagreb str. 137—157.

¹¹ K. Marx: *Prilog kritici Hegelove filozofije prava*, u *Rani radovi*, cit. izd., str. 104.

štvo uzdiglo kao njegov princip, što je u njemu utemeljeno kao negativni rezultat društva, bez njegova sudjelovanja.«¹²

Proleterska revolucija oslobađanje otuđenog čovjeka — jest ukidanje građanskog društva, ali i političke države kao organizacijskog oblika i filozofije kao apstraktne samosvijesti zajednice. To je jedan te isti proces. Njezin politički aspekt sadržan je u formiranju proletarijata u klasu; rušenju buržoaske vladavine; i osvajanju vlasti od strane proletarijata,¹³ a njezin socijalni aspekt u pitanju vlasništva, bez obzira na veću ili manju razvijenost njegovih oblika, kao osnovnog pitanja pokreta,¹⁴ odnosno u ekonomskom oslobođenju radničke klase, onom velikom cilju kojemu svaki politički pokret mora biti podvrgnut kao sredstvo.¹⁵

Razvijajući svijetu nove principe iz principa svijeta, Marx je zacijelo posve jasno predviđao da će ta revolucija proći kroz okrutan i dugotrajan proces, jer ovdje imamo posla s komunističkim društvom, ne onakvim kakvo se ono razvilo na svojoj vlastitoj osnovi, nego obratno, onakvim kakvo ono iz kapitalističkog društva izlazi, koje, dakle, u svakom pogledu, u ekonomskom, moralnom, i duhovnom, nosi na sebi obilježja staroga društva iz čijeg krila izlazi.¹⁶ To je prijelazno stanje koje mora sadržavati ne samo izgradnju materijalne osnove, nego i moralnu promjenu ljudi. Ono se sastoji od političkog aspekta kao rezultat proletarijat kao vladajuća klasa i socijalnog aspekta kao procesa koji tek treba dovesti do totalnog preobražaja. Zato je ono proces, a ne čin. To je revolucionarna diktatura proletarijata.¹⁷

Klasna diktatura proletarijata jest nužda prijelazni stupanj k ukidanju klasnih razlika uopće, k ukidanju svih odnosa proizvodnje na kojima one počivaju, k ukidanju svih društvenih odnosa koji odgovaraju tim odnosima proizvodnje, k prevratu u svim idejama koje proizlaze iz tih društvenih odnosa.«¹⁸

Nakon godine 1848. i burnih revolucionarnih iskustava evropskog radničkog pokreta Marx će realno-povijesno konkretizirati problem diktature proletarijata, shvaćajući je ne samo sa stajališta principijelne razlike spram buržoaske vlasti, nego mnogo više, sa stajališta njezina konkretno-prijelaznog perioda, da bi nakon Komune u *Kritici Gotskog programa* definitivno formulirao: »Između kapitalističkog i komunističkog društva nalazi se period revolucionarnog preobražaja jednog u drugo. Tome odgovara i politički prijelazni period u kojem država ne može biti drugo do diktatura proletarijata.«¹⁹

U tom procesu temeljne mijene odnosa i ljudi radnička klasa, pokazuje Marx, mora proći kroz različite faze klasne borbe. »Ona zna da zamjena eko

¹² Ibid., str. 105.

¹³ K. Marx — F. Engels: *Komunistički manifest*, u K. Marx — F. Engels: *Izabrana djela*, »Kultura«, 1949, tom I, str. 27.

¹⁴ Ibid., str. 44.

¹⁵ K. Marx — F. Engels: *Izabrana djela*, cit. izd., str. 341.

¹⁶ K. Marx: *Kritika Gotskog programa*, u *Izabrana djela*, cit. izd., tom II, str. 13.

¹⁷ Pojam diktature proletarijata javlja se u Marxa tek nakon godine 1848. i asocira na tadašnje francuske događaje, odnosno Marx ga uzima iz revolucionarne konventske tradicije pa mu on tada, u osnovi znači: suspenzija postojećeg ustava i proleterijat kao »pouvoir constituant«.

¹⁸ K. Marx: *Klasne borbe u Francuskoj od 1848. do 1850.*, u *Izabrana djela*, cit. izd., tom I, str. 189.

¹⁹ K. Marx: *Kritika Gotskog programa*, u *Izabrana djela*, cit. izd., tom II, str. 28.

nomskih uvjeta ropstva rada uvjetima slobodnog i udruženog rada može biti samo progresivno djelo vremena (taj ekonomski preobražaj); zna da ti uvjeti zahtijevaju ne samo promjenu raspodjele, nego i novu organizaciju proizvodnje, ili, bolje reći, izbavljenje (oslobođenje) društvenih oblika proizvodnje u sadašnjem organiziranom radu (stvorenom suvremenom industrijom) od ropških okova, od njihovog sadašnjeg klasnog karaktera, kao i harmoničnu nacionalnu i internacionalnu koordinaciju društvenih oblika proizvodnje. Radnička klasa zna da će ovaj proces preobražaja biti stalno usporavan i ometan otporom stečenih prava i klasnih egoizama. Ona zna da sadašnje »stihijsko dejstvo prirodnih zakona kapitala i zemljišne svojine« može biti izmijenjeno »stihijskim dejstvom zakona društvene privrede slobodnog i udruženog rada« samo pomoću dugotrajnog procesa razvoja novih uvjeta, kao što je bilo zamijenjeno »stihijsko dejstvo ekonomskih zakona ropstva« i »stihijsko dejstvo ekonomskih zakona kmetstva«. Ali, radnička klasa u isto vrijeme zna da se ogromni koraci na tom putu mogu izvršiti odmah pomoću političke organizacije u obliku komune i da je nastalo vrijeme da započne taj pokret u svom sopstvenom interesu i u interesu čovječanstva.«²⁰

Dakle, politička organizacija pomoću koje može započeti razvoj i konstituiranje novog poretka budućnosti jest komuna — oblik diktature proletarijata.

III.

U XIX stoljeću razvila se iz srednjovjekovnog zametka centralizirana državna vlast sa svojim svuda prisutnim organima — stajaćom vojskom, policijom, birokracijom, svećenstvom, sudstvom. Ta državna vlast u stvari je tvorevina buržoazije, najprije kao sredstvo za uništenje feudalizma, a zatim kao sredstvo za gušenje oslobodilačkih stremljenja proizvođača — radničke klase. »Sve reakcije i sve revolucije služile su samo tome da se ta organizirana vlast — organizirana sila za porobljavanje rada — prenese iz jednih ruku u druge, s jedne frakcije vladajuće klase na drugu.«²¹ Politički i ekonomski vrhunac i završni oblik konstitucije buržoaskog društva u Francuskoj jest za Marxa Drugo Carstvo koje je definitivno učvrstilo državnu vlast kao instrument kapitala protiv rada.

Sušta suprotnost Carstvu bila je Komuna. Parola »socijalna republika«, kojom je pariški proletarijat objavio revoluciju, izražavala je samo neodređenu težnju za republikom koja je trebala ne samo ukinuti monarhijski oblik vladavine, nego i samu klasnu vladavinu.²² Komuna nije bila revolucija s namjerom da se državna vlast prenese s jedne frakcije vladajuće klase na drugu, nego revolucija kojoj je bio cilj uništiti samu klasnu dominaciju. Ona, dakle, nije bila revolucija protiv ovog ili onog oblika državne vlasti — legitimističkog, ustavnog, republikanskog ili carskog. Ona je bila revolucija protiv same države, tog nadprirodnog nedonoščeta društva, ali u isto vrijeme i oživljavanje društvenog života naroda pomoću naroda i u korist naroda.²³

²⁰ K. Marx: *Prva skica za »Građanski rat u Francuskoj«*, u K. Marx — F. Engels: *Pariska komuna*, cit. izd., str. 195.

²¹ *Ibid.*, str. 188.

²² K. Marx: *Gradanski rat u Francuskoj*, cit. izd., str. 93.

²³ K. Marx: *Prva skica za »Građanski rat u Francuskoj«*, cit. izd., str. 189.

Komuna je zato, za Marxa, oblik ponovnog apsorpiranja državne vlasti od strane društva, oblik organizacije vlastitih snaga društva: prelazak vlasti na same narodne mase, koje umjesto organizirane sile njihova tlačenja stvaraju svoju vlastitu silu. »To je politički oblik njihovog socijalnog oslobođenja koji je zauzeo mjesto vještačke sile društva.«²⁴ Jer, proletarijat ne može na-prosto preuzeti postojeću državnu mašinu kao sredstvo za ostvarivanje svojih ciljeva. Nju je potrebno uništiti kao oruđe klasne vladavine i uništavajući je preobraziti njezin mehanizam. »Političko oruđe njenog porobljavanja (radničke klase — R. K.) ne može služiti kao političko oruđe njenog oslobođenja.«²⁵

Komuna je dakle, za Marxa, negacija države kao tlačiteljske tvorevine i sile iznad društva, ali u isto vrijeme, kao oblik političke organizacije u kojem je radnička klasa suverena, Komuna pokazuje da u njoj vlast gubi karakter političko-nasilne organizacije, odnosno da posebna organizacija nasilja njoj ne pripada. Ukidanje države koje vrši Komuna jest ukidanje antagonističkog odnosa društva i države. Komuna je politički oblik u kojem se država reintegrira u svoju društvenu osnovu.

Ali, Komuna nije samo negacija i orijentacija, ona je i konkretna pozicija, odnosno konstitucija novog društva.

Da bi postojeći odnosi tlačenja bili ukinuti, potrebno je predavanje sredstava za proizvodnju proizvodnim radnicima, čime bi svaki za rad sposoban čovjek bio prisiljen da radi da bi stvarao sredstva za život. Ali, da bi se takva promjena mogla izvršiti, nužna je diktatura proletarijata, a njezina prva pretpostavka jest armija proletarijata.²⁶

Prvi dekret Komune bio je stoga *Dekret o ukidanju stajaće vojske* i njezinom zamjenjivanju naoružanim narodom — Nacionalnom gardom, tj. cijelim naoružanim stanovništvom Pariza.²⁷

Organizacija Nacionalne garde bila je posve suprotna centralističkoj strukturi Republike.²⁸

Bio je to, kako je Marx zapisao, savez svih nacionalnih gardista, povezanih preko delegata svake čete, koji su sa svoje strane birali delegate bataljona, koji su opet birali glavne delegate, vijeća legionara, od kojih je svaki predstavljao jedan okrug i surađivao s delegatima ostalih dvanaest okruga.

²⁴ *Ibid.*, str. 191.

²⁵ *Ibid.*, str. 247.

²⁶ K. Marx: *Govor povodom 100. god. MUR*, London, 25. septembra 1871. u K. Marx — F. Engels: *Pariska komuna*, cit. izd., str. 301.

²⁷ K. Marx: *Prva skica za »Gradanski rat u Francuskoj«*, cit. izd., str. 184.

²⁸ U *Dekretu o ukidanju regrutacije* kaže se »1. regrutiranje se ukida, 2. nikakva vojna sila, izuzev Nacionalne garde, ne može biti stvorena u Parizu, niti smije da uđe u Pariz, 3. svi sposobni građani jesu pripadnici Nacionalne garde.« (*Dekret o ukidanju regrutacije*, u knjizi *Pariska komuna*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1971, knjiga I, str. 402).

²⁸ »1. Generalna skupština delegata (po jedan delegat iz svake čete izabran bez obzira na čin; po jedan oficir iz svakog bataljona izabran od oficirskog kadra; komandanti svih bataljona) 2. Bataljonski odbor (po tri delegata iz svake čete, izabrani bez obzira na čin; oficir delegiran u Generalnu skupštinu; komandant bataljona), 3. savjet legije (po dva delegata iz svakog bataljonskog odbora izabrana bez obzira na čin; komandanti bataljona u arondismanima), 4. Centralni komitet (po dva delegata iz svakog arondismana, koje je izabrao Savjet legije bez obzira na čin; po jedan komandant bataljona iz svake legije izabran od svojih kolega),

(*Statut Nacionalne garde*, u knjizi *Pariska komuna*, cit. izd., knjiga I, str. 390.

Tih dvanaest delegata, izabrani većinom glasova u bataljonima Nacionalne garde, sačinjavali su Centralni komitet.²⁹

Cjelokupna organizacija i djelatnost Nacionalne garde počivala je na demokratskim principima: neposredno zastupstvo, odgovornost, opozivost i smjenljivost,³⁰ a njezini unutarnji odnosi osnivali su se na principima proleterke jednakosti, solidarnosti i slobode.³¹

Neposredno demokratski karakter Nacionalne garde i njezina Centralnog komiteta, svijest da je samo privremeni imperativni mandator naroda, snažno je došao do izražaja u predizbornim proglasima.³²

Komuna je konstituirana od gradskih odbornika izabranih na temelju općeg prava glasa u raznim arondismanima Pariza.³³ Umjesto da jednom ili tri puta u šest godina odlučuju koji će član vladajuće klase »predstavljati« narod u parlamentu, opće pravo glasa trebalo je poslužiti narodu konstituiranom u komune isto onako kao što individualno pravo glasa služi svakom drugom poslodavcu za to da za svoje poduzeće izabere radnike.³⁴ Izabrani delegati bili su odgovorni i mogli su u svako doba biti smijenjeni. »Delegati bi svojih birača (imperativni mandat)«³⁵

Komuna je trebala biti ne parlamentarno, nego radno tijelo, izvršno i zakonodavno u isto vrijeme,³⁶ i njoj su pripadala njezina neponištiva i bitna

²⁹ K. Marx: *Prva skica za »Građanski rat u Francuskoj«*, cit. izd., str. 185.

³⁰ »Svaki od ovih delegata može biti u svako doba opozvan od strane onih koji su ga izabrali.« (*Statut Nacionalne garde, u Pariska komuna*, cit. izd., knjiga I, str. 390.)

³¹ »Smatrajući da su generalski činovi nesuglasni s demokratskom organizacijom Nacionalne garde odlučeno je: »čl. 1. Generalski čin se ukida.« (*Ukidanje generalskog čina*, ibid., str. 429.), kao i to da se ostave gajtani, škljokice i širite koje je lako naredati. (*Oznake i kićenje vojnih lica*, ibid., str. 429.)

³² »Sa povjerenim mandatom bila je vezana strašna odgovornost koja je lebdjela nad našim glavama, a mi smo naš mandat izvršili bez kolebanja, bez straha i čim smo stigli do cilja, obraćamo se narodu koji nas je dovoljno cijenio da bi slušao naše savjete koji su često bili u neskladu sa njegovim nestrpljenjem — »Vraćamo ti mandat koji si nam povjerio — ondje gdje naš lični interes počinje, naš zadatak prestaje; vrši svoju volju.« (*Proglas Centralnog komiteta Nacionalne garde od 19. marta*, ibid., str. 381.) »Onoga istoga dana kada Općinsko vijeće bude zauzelo svoje mjesto, onda kada budu objavljeni rezultati glasanja Centralni će komitet predati svoju vlast i moći da se povuče ponosan što je izvršio svoj zadatak.« (*Izborni proglas građanima od 25. marta*, ibid., str. 394.)

³³ Obrajući se narodu u svom Izbornom proglasu, Centralni je komitet Nacionalne garde zapisao: »Građani, ne gubite iz vida da će vam najbolje služiti oni ljudi koje ćete izabrati između sebe, koji žive vašim životom i koji trpe iste nećade. Čuvajte se kako ambicioznih tako i skoroevića, i jedni i drugi rukovode se samo osobnim interesima, a završavaju uvijek time što sebe smatraju neophodnima. Čuvajte se isto tako raznih ljudi koji mnogo govore, a nesposobni su da pređu na djelo: oni sve žrtvuju jednoj besjedi, govorničkom efektu ili duhovitoj riječi. Također izbjegavajte i one koji su se suviše obogatili, jer se rijetko dešava da je bogataš raspoložen da radnika smatra kao brata. Najzad tražite ljude sa iskrenim ubjedenjima, ljude iz naroda, odlučne i objektivne, razborite i poznate kao poštene. Treba u prvom redu da birate one koji se ne trude da dobiju vaše glasove. Onaj koji je zaista zaslužan uvijek je skroman, a birači treba da poznaju ljude koje će birati a ne da se oni njima predstavljaju« (*Pariska komuna*, cit. izd. knjiga I, str. 397).

³⁴ K. Marx: *Građanski rat u Francuskoj*, cit. izd., str. 96.

se u svako doba mogli opozvati, i morali bi se strogo pridržavati instrukcija

³⁵ *Ibid.*, str. 95.

³⁶ Komuna ne bira predsjednika, nego samo predsjedavajućeg za sjednicu.

prava.³⁷ Policija, umjesto da i dalje bude oruđe centralne vlade, odmah je lišena svih političkih funkcija i pretvorena u odgovoran i u svako doba smjenjiv organ Komune. Isto tako i činovnici svih ostalih grana uprave. »Počevši od članova Komune pa na niže, javna služba morala je da se vrši uz radničku nadnicu. Sve povlastice državnih velikodostojnika kao i njihova primanja za reprezentaciju iščezli su zajedno s tim velikodostojnicima. Javna zvanja prestala su da budu privatna svojina kreatura centralne vlade. Ne samo gradska uprava već i svaka inicijativa koja je do tada pripadala državi prešla je u ruke Komune.«³⁸

Komuna je dakle ne samo negacija stare državne mašine, nego novi tip vlasti — vlasti radničke klase. To je, za Marxa, sam proletarijat organiziran kao vladajuća klasa. Ona prevladava parlamentarizam i predstavništvo i u isto vrijeme spaja zakonodavnu i izvršnu vlast. »Jeftina vlada« jest samo propratna pojava tog procesa socijalnog preobražaja koji Komuna započinje.³⁹ Ali »jeftina je vlada« značila veliku moralnu prednost komunara jer je posljednje uporište privatnog vlasništva koje preostaje poslije podružtvljavanja sredstava za proizvodnju (političku moć birokratske oligarhije koja se zasniva u trci za karijerom i materijalnim privilegijama) temeljito uzdrmla, a nužnu mjeru socijalne jednakosti uspostavila, i zato je Marx taj aspekt posebno naglašivao.

Komuna je, za Marxa, novi tip demokracije, oblik demokratskog ukidanja

³⁷ »Bitna prava Komune jesu: Izglasavanje komunalnog budžeta prihoda i rashoda, utvrđivanje i razrez poreza, rukovođenje likalnim službama, organiziranje svoga sudstva, unutarnje policije i prosvjete; upravljanje odborima koja pripadaju Komuni. Odabiranjem putem izbora ili konkursa svih vrsta činovnika ili općinskih službenika, koji će biti odgovorni i podložni pravu nadzora i opozivanja. Apsolutna garancija lične slobode, slobode savjesti i slobode rada. Stalni utjecaj građana na općinske poslove putem slobodnog izražavanja svojih ideja i slobodnom odbranom svojih ideja i interesa te manifestacije garantira Komuna koja je jedina pozvana da kontrolira i obezbijedi slobodno i ispravno vršenje prava zbora i javnog raspravljanja. Organiziranje gradske obrane i Nacionalne garde koja bira svoje starješine i samo ona se stara o održavanju reda u gradu.

Pariz ne traži ništa više u pogledu lokalnih garancija, pod uvjetom, razumije se, da u velikoj centralnoj upravi, koja će činiti delegacije federalnih općina, nađe ostvarenje i sprovođenje istih principa.«

(*Proglas francuskom narodu*, u knjizi *Pariska komuna*, cit. izd., knjiga I, str. 456.)

³⁸ K. Marx: *Grđanski rat u Francuskoj*, cit. izd., str. 94.

³⁹ »Komuna je ostvarila parolu svih buržoaskih revolucija — jeftinu upravu, uklonivši dvije najkrupnije stavke rashoda — stajaću vojsku i činovništvo... Ali njen krajnji cilj nisu bile jeftina uprava niti »istinska republika«, jedno i drugo došlo je samo kao popratna pojava« (K. Marx: *Grđanski rat u Francuskoj*, cit. izd., str. 97.).

Jeftina vlada — svođenje svih plaća javnih funkcionera na radničku nadnicu, ipak znači kraj privilegija i rasipništva u ekonomiji i kraj karijerizma i birokratizma u politici, tj. društvu. Ona dakle predstavlja u isto vrijeme i oblik borbe protiv izrođivanja proleterske vlasti.

U dekretu Komune o maksimalnim plaćama piše: »čl. Jedini. Maksimalna plaća zaposlenim u radnim komunalnim službama utvrđuje se na 6.000 franaka godišnje« (*Dekret o maksimalnim plaćama*, u *Pariska komuna*, cit. izd., str. 411.).

Pariška je komuna isto tako zabranila kumulacije zanimanja i plaća (vidi — *Zabrana primanja više plaća*, ibid., str. 509).

političkog otuđenja kroz delegaciju kao konstituciju, gdje je građanin društveni i politički subjekt.⁴⁰

Komuna, po Marxu, predstavlja i emancipaciju čovjekove svijesti. To se postiže odvajanjem crkve od države i oslobađanjem naroda od duhovnog utjecaja predstavnika crkve kao i, još u većoj mjeri, odvajanjem crkve od škole i uvođenjem integralnog odgoja, koji spaja nastavu i proizvodni rad.⁴¹

Pariška je komuna trebala poslužiti kao uzor svim velikim centrima Francuske. I u pokrajinama stara centralizirana vlast morala bi ustupiti mjesto samoupravi proizvođača. »U jednoj kratkoj skici nacionalne organizacije, koju Komuna nije imala vremena da razradi, jasno se kaže da Komuna treba da bude politički oblik i najmanjeg sela... Seoske komune svakog okruga rješavale bi svoje zajedničke poslove na skupštini delegata u sjedištu okruga, a te bi okružne skupštine slale svoje delegate u nacionalno predstavništvo sa sjedištem u Parizu.⁴²

Time jedinstvo nacije ne bi bilo razbijeno, nego bi bilo konstituirano putem komunalnog uređenja,⁴³ a to znači putem uništenja stare državne vlasti i konstitucijom proletarijata kao vladajuće klase kroz delegaciju kao odnos i konstituciju.

Ovim bi komunalno uređenje u cjelini francuskog društva vratilo društvenom tlu sve one snage koje je dosad apsorbirao parazit »država«.⁴⁴ Komunalno bi uređenje, za Marxa, dovelo agrarne proizvođače pod duhovno vodstvo glavnih gradova i njihovih okruga i time bi im osiguralo prirodne čuvarne njihovih interesa.⁴⁵

⁴⁰ Koliko je svijest o nastanku novog poretka bila prisutna vidi se iz slijedećih riječi jednog proglaša: »Narode... da bi mogao upravljati sam sobom... da nikad ne bi zanemario svoje pravo da nadzireš rad svojih zastupnika... upravljaj sam sobom preko svojih javnih skupova, preko svoje općine, preko svoje štampe, vrši pritisak na one koji te predstavljaju, oni neće nikad otići predaleko na revolucionarnom putu« (*La programme des Club Nicolas des Champs*, objavljen u danima Komune, cit. po *Pariska komuna*, cit. izd., str. XX.). O odnosu delegata — kandidata prema biračima, ostale su zapisane riječi jednoga člana komune: »Nije stvar kandidata da izlaže svoje ideje i da ih natura svojim biračima, već je stvar birača da izlažu svoju volju, a kandidatovo je da vidi da li se ti zahtjevi slažu s njegovim vlastitim osjećanjima« (Citirano po *Pariska komuna*, cit. izd., knjiga I, str. XX. i XXII.)

U listu »La Proletarire« od maja 1871. godine stoji zapisano i slijedeće: »Narod nema zašto da zahvaljuje svojim mandatorima što su izvršili svoj zadatak; oni bi bili kriminalci ako ga ne bi izvršili; veoma je loša navika ići i zahvaljivati im što su poduzeli neku mjeru za koju bi bili krivi da je nisu sproveli. Ne zaboravimo da zahvalnost naroda stvara tirane« (Citirano po *Pariska komuna*, cit. izd., knjiga I, strana XXII.)

⁴¹ De Leković, *Predgovor* knjizi K. Marx — F. Engels: *Pariska komuna*, cit. izd., str. 41.

⁴² K. Marx: *Gradanski rat u Francuskoj*, cit. izd. str. 95.

⁴³ *Ibid.*, str. 95.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 96.

⁴⁵ »Ako je komuna, kako smo pokazali, jedina vlast koja mu (seljaku — R. K.) može pružiti velike neposredne blagodati čak i u sadašnjim ekonomskim uvjetima, ona je u isto vrijeme i jedini oblik upravljanja koji mu može obezbijediti preobražaj njegovih sadašnjih ekonomskih uvjeta, spasiti ga, s jedne strane, od ekspropriacije od strane veleposjednika i izbaviti ga, s druge strane, od mučnog, napornog rada i siromaštva.« (K. Marx, *Prva skica za »Gradanski rat u Francuskoj«*, cit. izd., str. 199—200.)

Postojanje Komune donosilo je sa sobom lokalnu samoupravu, ali ne više kao protutežu državnoj vlasti, koja sada postaje suvišna.⁴⁶

Revolucionarni aspekt: ukidanje organa nasilja, birokracije, duhovnog pritiska itd., s jedne strane, i konstitutivni aspekt: izbornost, opozivost i imperativni mandat, s druge strane, osigurali su dakle, po Marxu, u Pariškoj komuni demokratizaciju reprezentacije. Delegacija se pojavljuje samo kao izraz demokratske konstitucije društva. Ona je potrebna samo u funkciji organizacije jedinstva društva na novim osnovama i u tom smislu ona nadilazi dosadašnji element državu, otvarajući proces zbiljske centralizacije i organizacije društva.

Marx se razlikovao od Proudhona i Bakunjinina i time što decentralizaciju nije smatrao uvjetom radničke demokracije. Jer, jednom stečena koncentracija društvenih snaga ne smije biti vraćena na partikularističke oblike predkapitalističke epohe. Uostalom, unatoč odlučnoj kritici birokratskog centralizma bonapartističkog tipa, Marx nije smatrao da je centralizam sam po sebi uzrok birokratizacije društva i zapreka radničke demokracije.

Ali, ako je Marx pokazao da je Pariška komuna po svojoj biti vlast radničke klase, on je pokazao, isto tako, da je ona, u isto vrijeme, »najzad pronađeni politički oblik pod kojim se moglo izvršiti ekonomsko oslobođenje rada«. ⁴⁷ Bez ovog uvjeta — ekonomskog oslobođenja rada, komunalno bi uređenje bilo, za Marxa, nemogućnost i obmana. Jer »politička vladavina proizvođača ne može postojati usporedo s ovjekovječenjem njegovog socijalnog ropstva«. ⁴⁸

Emancipacija čovjeka za Marxa je »Befreiung des Menschen zum Menschen«, jer mogućnost čovjekova oslobođenja leži u samom čovjeku kao akteru toga procesa, pa oslobodilački smisao te mogućnosti proizlazi iz praktične djelatnosti čovjeka kao generičkog, individualnog, društveno-historijskog bića. Marx, dakle, totalitet ljudskog bivstvovanja ne reducira na sfere, pa ni na sferu materijalne proizvodnje. On te »sfere« analizira u dijalektičkom jedinstvu pa u tom kontekstu govori i o »posebnim« formama emancipacije, kao npr. o »ekonomskoj emancipaciji rada«. Međutim, potrebno je naglasiti da, kad god je u Marxa riječ o radu, uvijek je riječ o čovjeku. Prema tome »ekonomska emancipacija rada« jest ekonomska emancipacija »radnog čovjeka«, čovjeka promatranog kao homo oeconomicusa. To je ukidanje svega što je gubitak čovjeka kao čovjeka unutar klasnog »ethosa rada«, »ukidanje ropstva«. Čovjek se ne može emancipirati unutar ropstva kao ropstva, nego ga svojom praktično-historijskom akcijom mora ukinuti, da uspostavi novu društveno-historijsku realnost, a s njome i nov društveni odnos.⁴⁹

Komuna je trebala poslužiti kao poluga za rušenje ekonomskih temelja na kojima se osniva postojanje klasa, a time i postojanje klasne vladavine. »Kad se rad jednom oslobodi, svaki čovjek će postati radnik i proizvodni rad će prestati da bude klasna osobina.«⁵⁰ Zbog toga je Komuna htjela ukinuti vlas-

⁴⁶ K. Marx, *Gradanski rat u Francuskoj*, cit. izd., str. 97.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 98.

⁴⁸ *Ibid.*, str. 98.

⁴⁹ Vidi: Franc Cengle: *Marxovo shvatanje slobode*, Svjetlost Sarajevo, 1974, str. 255—259.

⁵⁰ K. Marx: *Gradanski rat u Francuskoj*; cit. izd., str. 98.

ništvo, ono klasno vlasništvo, koje pretvara rad mnogih u bogatstvo nekolicine. Ona je htjela eksproprijirati eksproprijatore.⁵¹

Ona je htjela individualno vlasništvo učiniti stvarnošću pretvarajući sredstva za proizvodnju, zemlju i kapital, koji sada prije svega predstavljaju sredstva za porobljavanje i eksploataciju rada, u oruđa slobodnog i udruženog rada.⁵²

Dakle, u formiranju novog poretka budućnosti pariški su komunari shvatili da dosljedna socijalna revolucija jest ne samo sloboda na području političkog organiziranja, nego i u temelju društva u radu — ekonomiji. Stoga je komuna 16. aprila donijela *Dekret o preuzimanju napuštenih poduzeća od strane radnika*, tj. dekret o uvođenju radničkog samoupravljanja.⁵³

U svom odgovoru na ovaj dekret Sindikalna komora krojačkih radnika među ostalim kaže: »Nikada ni jedna vlada nije pružila bolju priliku radničkoj klasi.«⁵⁴

Međutim, radnici Louvrea istupili su sa zahtjevom da se kod njih uvede radničko samoupravljanje te su izradili statut.⁵⁵

⁵¹ *Ibid.*, str. 98.

⁵² *Ibid.*, str. 99.

⁵³ U tom *Dekretu* odlučeno je: »2. da podnese izvještaj (Komisija — R. K.) o praktičnim mogućnostima da se radionice brzo stave u pogon ali ne od strane dezertera koji su ih napustili, već od strane kooperativne zajednice radnika koji su u njima bili zaposleni, 3. da izradi projekt statuta za takva radnička kooperativna društva« (*Dekret o preuzimanju napuštenih poduzeća, u Pariska komuna*, cit. izd. str. 449.).

⁵⁴ *Odgovor Sindikata na Dekret* od 16. aprila, *Ibid.*, str. 455.

⁵⁵ Prijedlog Pravilnika o radu radionice u Louvreu: »Član 1. Radionica je stavljena pod rukovodstvo jednog delegata pri Komuni. Delegata za upravu birat će radnički skup i moći se ga smijeniti ako se uvjeri da se ogriješio o svoju dužnost. Njegovu se ovlaštenje sastoji u tome da prima izvještaje šefa radionice, šefova radionice, šefova radnih pogona i radnika, da bi o tome referirao upravniku artiljerijskog materijala. O svojim unutrašnjim i spoljnim poslovima on treba da podnosi točan izvještaj vijeću o kome je niže riječ.

Član 2. Šef radionice i šefovi radnih pogona bit će isto tako izabrani od strane radničkog skupa; oni će biti odgovorni za svoja djela i bit će, isto kao i delegat pri Komuni, opozvani ako se pokaže da su se ogriješili o svoju dužnost.

Član 3. Nadležnosti šefa radionice jesu: nadgledanje radionice, raspodjela i popis radova, provjeravanje oružja, evidencija radnika prema evidenciji šefova radnih pogona. Evidentiranje treba uvijek da se završi četvrt sata poslije otvaranja

Član 4. Nadležnosti šefova radnih pogona jesu: raspodjela i nadzor nad izvršenjem radova u njihovom radnom pogonu. Oni treba da daju radnicima sva uputstva koja bi mogla biti potrebna u izvršenju rada oni treba da podnesu detaljan izvještaj svakog dana o poslovima izvršenim pod njihovim staranjem.

Član 5. Poslove koji se odnose na ulaz i izlaz oružja vršit će po jedan radnik delegiran za svaku od ovih funkcija. Oni treba da su sposobni da utvrde stanje oružja. Njih također biraju i opozivaju radnici na prijedlog vijeća. Svakom od njih bit će pridodat jedan pomoćnik za pisanje. Te pomoćnike će imenovati vijeće.

Član 6. Vijeće će se sastajati obavezno svakog dana u 5,30 sati po podne radi savjetovanja o poslovima za sutradan, kao i o izvještajima i prijedlozima koje podnose bilo delegat za upravu, bilo radionice, šef radnog pogona ili radnički delegati o kojima će se govoriti docnije.

Član 7. Vijeće se sastoji od delegata za upravu, šefa radionice, šefova pogona i od po jednog radnika za svaki pogon koji se bira za delegata.

Svi članovi vijeća dužni su da prisustvuju sjednici. Samo direktor, s obzirom na svoje funkcije, može biti odsutan zbog hitnih poslova, u tom slučaju je dužan da vijeću saopći razloge zbog kojih je odsutan.

Član 8. Delegati će se obnavljati svakih 15 dana — svakih 15 dana obnavljat će se jedna polovina delegata.

Član 9. Delegati treba da dostavljaju radnicima ono što su saznali iz izvještaja: oni će biti njihovi tumači u upravnom vijeću i dužni su da tamo iznose primjedbe i zahtjeve svojih vlastodavaca.

Član 10. Većina delegata može uvijek na predlog jednog od njih sazvati sjednicu vijeća, a u slučaju da to odbije šef pogona, šef radionice ili direktor, imaju pravo da zatraže odluku radnika radionice.

Član 11. U cilju zaštite interesa Komune, delegati koji sačinjavaju nadzorno vijeće imaju pravo da se upoznaju sa svim unutrašnjim i spoljnim poslovima i na njihovo traženje moraju im biti stavljene na raspolaganje knjige svaki put kad oni to nađu za potrebno.

Član 12. Delegati su dužni da početkom svake nedjelje između sebe izaberu izvjestioca, kome će biti povjereno da sastavi izvještaj o svemu važnom što je bilo rečeno i učinjeno u toku nedjelje. Ti izvještaji bit će objavljeni na vidnom, lako pristupačnom mjestu van radionice, cijele naredne nedjelje, zatim će biti sakupljeni i arhivirani tako da se po potrebi mogu pregledati.

Član 13. Primanje radnika vršit će se ovako: na prijedlog šefa radionice vijeće će odlučiti da li treba primiti radnike i odrediti njihov broj. Kandidati za prijem mogu biti predloženi od strane svakog radnika ili službenika radionice. Oni će biti upisani u naročitu knjigu i bit će pozvani po redu. Vijeće će odlučivati o njihovoj sposobnosti za posao.

Član 14. Radniku se može otkazati samo po odluci Vijeća, a na traženje šefa radionice.

U slučaju smanjenja posla otkazat će se najprije onim radnicima koji su posljednji primljeni, osim ako šef radionice nije predložio da se jedan ili više radnika otpusti zbog notorne nesposobnosti ili rđavog vladanja; u tom slučaju samo će Vijeće moći da odluči o tome.

Član 15. Radno vrijeme se utvrđuje na 10 sati; radionica će biti otvorena od 7 ujutro do 6 sati naveče; ručak je od 11 do 12 sati. Izuzetno, u slučaju naloga za opravku koju treba izvršiti odmah u interesu odbrane Komune, vijeće će odlučiti da li hitna potreba zahtijeva da se radi jedan ili dva sata više; ali ovi satovi, koji će se odobravati samo izuzetno, bit će plaćeni bez ikakvog povećanja nadnice već utvrđene za svakog radnika.

Član 16. Pošto je potrebno da neko dežura noću u radionici, a s obzirom da noćni čuvar može biti pozvan da da kakvo obavještenje ili čak da izdaje oružje; pošto u tom slučaju mora da zna gdje se nalazi oružje, koje će on možda morati da izdaje, to će svi radnici biti pozvani da dežuraju noću, na smjenu, a određivat će se kockom.

Direktor treba prije odlaska da da noćnom čuvaru potrebna uputstva. S obzirom da je u sadašnjoj situaciji neophodno potrebno da se što je moguće više novca uštedi Komuni, za ovako provedene noći neće se dobijati nikakva naknada.

Noćni čuvar podneće sutradan svoj izvještaj upravniku, a ovaj će ga saopćiti vijeću svaki put kad postoji hitna potreba. Građanin pozvan da provede noć treba da bude o tome obavješten od strane upravniku dva dana ranije. Izvlačenje kocke za dežurstvo vršit će se svakog dana u vijeću.

Član 17. Plaća delegata pri upravi iznosi 250 franaka mjesečno bez drugih nagrada ili premija.

Član 18. Plaća šefa radionice iznosi 210 franaka mjesečno. On je dužan da prisustvuje prekovremenom radu, ako ga bude, bez prava na povećanje plaće.

Član 19. Nadnica šefa pogona iznosi 70 santima na sat.

Član 20. Radničke nadnice bit će utvrđene od strane vijeća na prijedlog šefa pogona; no zasada, a s obzirom na ratno stanje, one ne mogu preći 60 santima na sat.

Član 21. U slučaju da ma koji šef bilo iz kojih razloga preuzme dužnost običnog radnika, visinu njegove nove nadnice utvrdit će vijeće.

Član 22. Ovaj pravilnik može biti izmijenjen u suglasnosti sa upravnikom artiljerijskog materijala na prijedlog vijeća i apsolutne većine glasova radnika.

Radeno u duplikatu u Louvreu 3. maja 1871.

Potpisali — Slijede potpisi radnika.

(*Prijedlog Pravilnika o radu radionice u Louvreu, cit. po Pariska komuna, cit. izd., str. 511—513.*)

Ovim su pariški komunari naznačili temelje dimenzije i okvire novog poretka budućnosti koji nastaje — društva rada — slobode. Prema tome Komuna za Marxa, nije bila socijalni pokret radničke klase za opći preporod čovječanstva, nego je predstavljala organizirano sredstvo akcije.⁵⁶ Jer, Komuna ne otklanja klasnu vladavinu, pomoću koje radnička klasa teži ukidanju svih klasa i prema tome svake klasne vladavine (»jer ona ne predstavlja ničije posebne interese; ona predstavlja oslobođenje »rada«, tj. osnovnog i prirodnog uvjeta individualnog i društvenog života, koji samo uzrupacijom, prijevarom i umješnim lukavstvom manjina može prebaciti na većinu«), ali Komuna stvara racionalne okolnosti u kojima ta klasna borba može prolaziti kroz svoje različite faze najracionalnijim i najhumanijim putem.⁵⁷

Komuna, za Marxa, započinje oslobođenje rada — koje je njezin veliki cilj — s jedne strane time što eliminira neproduktivni i štetni rad državnih parazita, što uklanja uzroke koji prinosе na žrtvu golemi dio nacionalnog produkta da bi se nasitilo čudovište država, i, s druge strane, što obavlja stvarni rad upravljanja, mjesnog i nacionalnog za radničku plaću. Ona prema tome počinje najvećom mogućom štednjom, privrednom reformom i političkim preobražajem.⁵⁸

Zamjena ekonomskih uvjeta »ropstva rada« uvjetima »slobodnog i udruženog rada« može biti samo progresivno djelo vremena, a ti uvjeti zahtijevaju ne samo promjenu u raspodjeli, nego i novu organizaciju proizvodnje.

Komuna, dakle, nije »ozbiljenje roda ustava«, ona nije cilj socijalističkog preobražaja društva, ona je samo organizacijsko sredstvo za revolucionarno djelovanje u procesu socijalne regeneracije društva. »Radnička klasa nije očekivala od Komune nikakva čuda. Ona ne misli da odlukom naroda zavodi neke gotove utopije. Ona zna ako hoće da postigne svoje sopstveno oslobođenje i s njim onaj viši životni oblik kome današnje društvo neodoljivo teži po sili svog ekonomskog razvitka, da će ona, radnička klasa, morati da prođe kroz druge borbe, kroz čitav niz historijskih procesa, koji mijenjaju i ljude i prilike. Ona nema da ostvaruje nikakve ideale; ona ima samo da oslobodi one elemente novoga društva koji su se već razvili u krilu staroga društva, koje se nalazi u raspadanju.«⁵⁹

Komuna je početak socijalne revolucije XIX. stoljeća — početak prekoračivanja horizonata buržoaskog poretka. To je revolucionarni proces koji je usmjeren k tome da umjesto buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima nastaje udruživanje u kojem je slobodni razvitak svakog pojedinca uvjet slobodnog razvitka za sve.

IV.

Marxovo učenje o Komuni, treba dakle, razumjeti unutar cjeline njegove misli, čiji se bitni kontest, ovom prilikom, može izraziti slijedećim:

⁵⁶ K. Marx: *Prva skica za »Građanski rat u Francuskoj«*, cit. izd., str. 194.

⁵⁷ *Ibid.*, str. 194.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 194—195.

⁵⁹ K. Marx: *Građanski rat u Francuskoj*, cit. izd., str. 99.

Još u *Ekonomsko-filozofskim rukopisima* Marx je pokazao da Hegel stoji na stajalištu moderne nacionalne ekonomije, tj. da on shvaća rad kao bit, kao obistinjujuću bit čovjeka, videći samo pozitivnu stranu rada, a ne njegovu negativnu stranu, kao i to da je rad postojanje čovjeka za sebe unutar ospoljenja ili ospoljeni čovjek.⁶⁰

U *Njemačkoj ideologiji*, radikalizirajući princip negativiteta — komunističke revolucije, on pokazuje da se komunistička revolucija upravlja protiv dosadašnjeg načina djelatnosti, »odstranjuje rad i ukida vladavinu svih klasa nad samim klasama jer revoluciju provodi klasa koja u društvu ne važi kao klasa, koja se ne priznaje kao klasa, već je izraz raspadanje svih klasa, nacionalnosti itd. unutar sadašnjeg društva.«⁶¹

Mnogo kasnije u trećem svesku *Kapitala* Marx nastavlja ovu misao formulirajući je na pozitivan način i govori o obliku društva gdje djelatnost slobodnog individuuma neće biti rad — proizvodnja dobiti — materijalna proizvodnja, nego slobodna ljudska djelatnost,⁶² što zapravo ne znači ništa drugo do samoukinuće proletarijata i svijeta rada i nadmašivanje dijalektike totaliteta rada.

U tom kontekstu, Komuna za Marxa jest politički oblik kojim taj proces može otpočeti: proces ukidanja totaliteta buržoaskog svijeta; proces konstituiranja poretka budućnosti — asocijacije slobodnih proizvođača.

Zato, najveća mjera Komune jest njezino postojanje (Marx).

⁶⁰ K. Marx: *Ekonomsko-filozofski rukopisi*, u *Rani radovi*, cit. izd., str. 320.

⁶¹ K. Marx: — F. Engels: *Njemačka ideologija*, ibid., str. 420.

⁶² K. Marx: *Kapital*, treći svezak, Kultura, 1948, str. 756.